

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ МУЗИКОЗНАВСТВА

УДК 784.1.071.2:78.03*06

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2019-28-2.8>

Олена Миколаївна Батовська

<https://orcid.org/0000-0002-1435-1245>

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри хорового диригування

Харківського національного університету мистецтв

імені І. П. Котляревського

bathelen@ukr.net

ЖАНРОВА ПОБУДОВА СИСТЕМИ СУЧАСНОЇ АКАДЕМІЧНОЇ ХОРОВОЇ МУЗИКИ А CARPELLA

*Стаття присвячена комплексному розгляду проблем розвитку сучасного академічного хорового мистецтва а carrella. Мета статті полягає у розробці жанрової типології сучасної академічної хорової музики а carrella. Оцінюючи перспективи відповідної типології, необхідно враховувати генетичні особливості академічного хорового мистецтва а carrella та синтетичну природу останнього. **Методологія.** У дослідженні використовується музично-культурологічний підхід до вивчення академічного хорового мистецтва а carrella, що дозволяє розглядати хорову музику в контексті еволюції її жанрової традиції. **Наукова новизна** визначається запровадженням системного і структурного підходів під час розробки жанрової побудови системи сучасної академічної хорової музики а carrella. **Висновки.** Розроблено жанрову типологію сучасної академічної хорової музики а carrella, яка заснована на двох позиціях. З першої позиції, яка враховує зовнішню і внутрішню сторони буття жанру, сучасна академічна хорова музика а carrella поділяється на концертну, концертно-театралізовану і духовно-концертну. Другий підхід до жанрової типології академічної хорової музики а carrella передбачає зосередження на принципах взаємодії і спадкоємності. Не менш пріоритетним аспектом сучасного музикознавчого вивчення*

є підхід до побудови жанрової типології хорової музики а cappella, який зосереджений на аналізі принципів синтезу (всередині самого хорового жанру, між музичними жанрами й поліжанровий).

Ключові слова: сучасна академічна хорова музика а cappella, системний музично-виконавський феномен, структурне моделювання, жанрова типологія.

Batovskaya Elena, PhD in Art History, Senior Lecturer at the Department of Choral Conducting, Kharkiv National I. P. Kotlyarevsky University of Arts.

Genre construction of the modern academic choral music a cappella system

The article is devoted to a comprehensive review of the problems of development of modern academic choral art a cappella. The **aim** of the research is to study develop a genre typology of modern academic choral music a cappella. Assessing the prospects of the corresponding typology, it is necessary to take into account the genetic characteristics of the academic choral art a cappella and the synthetic nature of the latter. **Methodology.** The study uses a musical and cultural approach to the study of academic choral art a cappella, which allows us to consider choral music in the context of the evolution of its genre tradition. **Scientific novelty** is determined by the introduction of systemic and structural approaches in the development of the genre structure of the system of modern academic choral music a cappella. **The conclusions.** The genre typology of modern academic choral a cappella music was developed, which is based on two positions. From the first position, which takes into account the external and internal aspects of the existence of the genre, modern academic choral a cappella music is divided into concert, concert-theatrical and spiritual concert. The second approach to the genre typology of academic choral a cappella music involves focusing on the principles of interaction and continuity. To the choral genres, where the principle of interaction is applied, include works based on genre synthesis. It was found that the classification of musical genres, in particular, choral, is characterized not only by the distinction between specific criteria of taxonomy, but also represents the main vectors of the genre dynamics of modern academic choral a cappella music and the general principles of its typology. An equally priority aspect of modern musicological studies is the approach to building a genre typology of a cappella choral music, which focuses on the analysis of the principles of synthesis (within the choral genre itself, between genres of music and polygenre).

Key words: modern academic choral a cappella art, structural modeling, genre typology.

Батовская Елена Николаевна, кандидат искусствоведения, доцент кафедры хорового дирижирования Харьковского национального университета искусств имени И. П. Котляревского.

Жанровая структура системы современной академической хоровой музыки а cappella

Статья посвящена комплексному рассмотрению проблем развития современного академического хорового искусства а cappella. **Цель исследования** заключается в разработке жанровой типологии современной

академічної хорової музики а *sappella*. Оцінюючи перспективи соотвєтствующей типології, необхідно учитиувати генетическіе особенності академіческогo хоровогo искуствa а *sappella* і синтетическую природу последнегo. **Методологія.** В ісследованні іспользується музикально-культурологіческіи підхід при изученні академіческогo хоровогo искуствa а *sappella*, что позволяет рассматривать хоровую музку а *sappella* в контексте еволюції еє жанрової традиції. **Научна новизна** определєється введєніем системногo і структурногo підходів при разработке жанрової структури системи сoвременной академіческої хорової музики а *sappella*. **Выводы.** Разработана жанровая типология сoвременной академіческої хорової музики а *sappella*, которая основана на двух позициях. С первой позиции, учитывающей внешнюю и внутреннюю стороны бытия жанра, сoвременная академіческая хоровая музика а *sappella* делится на концертную, концертно-театрализованную и духовно-концертную. Второй подход к жанровой типологии академіческої хорової музики а *sappella* предусматривает сосредоточение на принципах взаимодействия и преемственности. К хоровым жанрам, где применен принцип взаимодействия, относят произведения, построенные на жанровом синтезировании. Не менее приоритетным аспектом сoвременногo музыковедческогo изучения является подход к построению жанровой типологии хорової музики а *sappella*, который сосредоточен на анализе принципов синтеза (внутри самого хоровогo жанра, между музыкальными жанрами и полижанровый).

Ключевые слова: сoвременная академіческая хоровая музика а *sappella*, структурное моделирование, жанровая типология.

Актуальність дослідження. Показовою рисою сучасногo академічного хоровогo мистецтва а *sappella* є пріоритетна роль жанрових взаємодій і модифікацій. Саме жанри є «дзеркалом» композиторського мислення, схильного до різноманітних сполучень «полярних ідей», естетичних модусів, до нетрадиційного втілення стильових «констант» і арсеналу музично-виразних засобів. Так звана «калейдоскопічність» жанрової панорами, яка притаманна сучасній академічній хоровій музиці а *sappella*, вимагає цілеспрямованогo впорядкування теоретичних уявлень щодо процесів еволюції в межах цієї сфери музичногo мистецтва.

Аналіз досліджень і публікацій. В опублікованих до теперішнього часу хорознавчих працях (П. Левандо [5], Л. Пархоменко [6], О. Торба [9], В. Черняк [10] та ін.) про жанрову ситуацію ХХ століття академічна хорова творчість а *sappella* явно перебуває «на периферії» загальноновизнаних «жанрів-репрезентантів» - опери, симфонії, ораторії. Тим часом неухильне зростання жанровогo різноманіття сучасної академічної хорової музики а *sappella* вимагає більш глибокого дослідження її жанрової структури.

вої музики а *sarrella* зумовлює безперечну актуальність теоретичної розробки й обґрунтування відповідної типології.

Наукова новизна визначається запровадженням системного і структурного підходів під час розробки жанрової побудови системи сучасної академічної хорової музики а *sarrella*.

Мета статті полягає у розробці жанрової типології сучасної академічної хорової музики а *sarrella*.

Основний матеріал. Посилаючись на положення, які фігурують у працях з теорії музичного жанру (М. Арановський [1], Л. Казанцева [3], Є. Назайкінський [4], О. Соколов [7], А. Сохор [8], В. Цуккерман [11], С. Шип [12]), перейдемо до розробки системи жанрової типології академічної хорової музики а *sarrella* теперішнього часу.

Насамперед, оцінюючи перспективи відповідної типології, необхідно враховувати генетичні особливості академічного хорового мистецтва а *sarrella*: синтетичну природу останнього (синтез музики й слова, різні способи взаємодії між ними, диференційований виклад поетичного тексту «по вертикалі» і «по горизонталі»); фізіологічну природу («жива» сутність вокального мистецтва й нетемперований, або зонний, лад); безумовне домінування загальнозначущої (зазвичай етичної) тематики, спрямованість до широких верств слухачької аудиторії; ціннісно-орієнтаційна та мотиваційна єдність, яка зумовлюється соціальною функцією; колективний тип виконавської організації, що має на увазі єдність особистісно-орієнтованого й колективно-орієнтованого підходів, а також інтелектуальну й емоційно-вольову комунікативність, психофізичну сумісність.

Водночас аналіз жанрово-еволюційних процесів, які спостерігаються в сучасній хоровій музиці а *sarrella*, виглядає явно неповним без розгляду загальномузичних характеристик, усталених і закріплених в якості жанрових атрибутів: тембральних, артикуляційних і динамічних особливостей звукового матеріалу; специфіки музично-інтонаційного розгортання (ритмічної пульсації, мелодійного рельєфу, синтаксису й лексики); принципів фактурної організації; структурно-композиційних закономірностей; ідейно-тематичного й художньо-образного «спектра».

Вищеназвані генетичні особливості хорової музики а *sarrella*, безумовно, певною мірою впливають на сьогоднішній вигляд відповідних жанрів. Їх кореляція з загальному-

зичними характеристиками процесів жанрового становлення й розвитку свідчить про можливість використання згаданої вище дихотомії «зовнішня структура - внутрішня структура жанру» в контексті проблеми типології сучасного академічного хорового мистецтва а *capella*. Йдеться про зовнішню і внутрішню сторони буття хорового жанру, більш докладно освітлюваних нижче.

Зовнішній аспект музичного жанру, в тому числі хорового, передбачає найважливіші функції останнього: історичну, соціальну, естетичну та комунікативну. Тут домінують чинники, що визначають «буття в культурі» якогось твору - обставини його практичного використання, сфери виникнення й поширення. Як приклади назвемо шансон, віллanelу, мадригал, обрядові пісні, хорову обробку тощо.

Виступаючи невіддільною частиною різного роду комунікаційних процесів, хоровий жанр характеризується конкретно соціокультурною ситуацією, у яку включаються твори цього типу (колядка, концерт, меса, ораторія, ода тощо). Із зовнішнім аспектом існування хорового жанру кореспондують і два магістральні художньо-стильові напрями у виконавстві - *академічний* (світський або духовний) і *народний*. Відповідна жанрова диференціація ґрунтується передусім на умовах соціального функціонування.

Внутрішній аспект існування музичного жанру зумовлений виконавським складом, композиційною структурою, засобами музичної виразності, образно-змістовною специфікою, авторською номінацією, тимчасовими і просторовими параметрами.

Виконавський склад визначається типом (однорідний, неповний, змішаний) та видом (від одноголосого до багатоголосого) хору. Як відомо, хоровий спів а *capella*, який володіє значним виразним потенціалом, може бути названий «лабораторією звуку». Сучасні композитори, звертаючись до цієї сфери, часто вводять у традиційні виконавські склади тембр будь-якого інструменту, що значною мірою збагачує звукову палітру твору (наприклад, хорова музика для мішаного хору та сопілки «Запечатленный ангел» Р. Щедріна, містерія-діяство для жіночого хору, електронного запису, варгана, діджеріду та ударних «Потусторонние игры» І. Алексійчук, «Эвфония: Четырёхмерные звуковые пространства» для вокального октету й 45 ударних інструментів В. Кузнецова тощо).

Авторська номінація - жанрове визначення конкретного твору, узказане композитором. С. Шип, розглядає авторську номінацію як «вид інструменту, який характеризує акустичний матеріал твору (“псалом”, “лірика”, <...>, “фанфари”), позначає вокальну природу твору (“канцона”, “зонг”, “шансон”, “вокаліз”, “кантата”) ...» та ін. [12, с. 167–168].

Звертаючись до сучасної хорової музики а *capella*, згадаємо «Книгу канцон» Ю. Фаліка, «Романсеро о любви и смерти» М. Сидельникова, музичну фреску «Египет. Клеопатра» О. Атрашкевич, хорову оперу «Ятранські гри» І. Шамо, хоровий цикл «Русские эскизы» В. Губаренка, «Хорові акварелі» Т. Кравцова, «Хорові картини» В. Бібіка, хорову притчу «Вмирала річка», перформанс «Три звукових есе» В. Мужчиля та інші.

Просторовому й тимчасовому параметрам, втілюваним у процесі виконавської інтерпретації, належить істотна роль у сучасній хоровій музиці а *capella*. Просторовий параметр зумовлений специфікою виконавських ресурсів жанру. Те чи інше жанрове позначення має на увазі якісь просторові масштаби й відповідні виконавські засоби, особливості розташування й переміщень хору. Наприклад, хорова мініатюра передбачає ліричність і своєрідну «інтимність», що співвідноситься з камерним характером звучання. Простір ораторії або опери «універсальний», оскільки, з одного боку, в ньому відображаються роздуми й переживання людського соціуму, з іншого - відтворюються події, що відбуваються (як загального, так і особистого плану). Часовий параметр пов'язаний з розгортанням музичного образу в часі: це може бути одномиттєвий настрій, спогад, занурення в минуле тощо.

Жанровий зміст має на увазі специфіку змістовної сфери й способи музичного висловлювання. Характеризуючи поняття «жанровий зміст», Л. Казанцева відзначає його безсумнівну близькість до «музичного змісту» як такого [3, с. 90].

Не випадково типологія жанрового змісту хорової музики, запропонована Л. Пархоменко [6], спирається на критерії образного узагальнення та масштабності композиції. У типології представлені чотири групи: хори (п'єси й мініатюри); хорові цикли; жанри великих форм (ораторії, кантати, концерти, хорова опера, хорова симфонія); хорові пісні (обробки й авторські твори фольклорного напрямку).

Інший перспективний підхід до жанрової типології хорової музики а *capella* пов'язаний з використанням принципів взає-

модії й наступності. Принцип взаємодії реалізується завдяки процесам міжжанрового й поліжанрового синтезу, принцип спадковості орієнтований на внутріжанровий синтез [10, с. 9–10]. Останній характеризується новою жанрово-стильовою інтерпретацією історично сформованих «внутрішніх» засобів. Міжжанровий синтез передбачає привнесення елементів іншого музичного жанру (наприклад, хорова опера). Поліжанровий синтез передбачає збагачення даного жанру за рахунок залучення елементів іншого виду мистецтва: живопису, театру, літератури.

Беручи до уваги вищенаведений матеріал, ми пропонуємо таку жанрову типологію сучасної академічної хорової музики а *cappella*.

З позиції першого пункту (зовнішня і внутрішня сторона буття жанру) сучасна академічна хорова музика а *cappella* поділяється на концертну, концертно-театралізовану і духовно-концертну. До *концертної хорової музики а cappella* ми відносимо хорову мініатюру, хорову п'єсу, хорові пісні, хоровий цикл, хорову кантату та хоровий концерт. До *концертно-театралізованої хорової музики а cappella* зараховуємо хорове дійство, хоровий концерт (переважно неофольклорний), хорову оперу, хорову притчу та хорову фреску. До *духовно-концертної хорової музики а cappella* належать твори, образно-смісловим орієнтиром яких є теми морально-етичного порядку, не обов'язково обмежені біблійно-християнськими сюжетами й образами, як-от: хорова мініатюра; хоровий концерт; хоровий цикл; псалом; літургія; кантата; ораторія; реквієм (наприклад, «Кадиш-реквієм» Є. Станковича, «Реквієм для Лариси» В. Сильвестрова); симфонія.

У наведеній жанровій типології, незважаючи на різні умови практичного використання, сфери виникнення й поширення хорової музики, спостерігається *загальна тенденція* - застосування й повторення в різних сферах хорової творчості одних і тих же жанрів. Це пояснюється тим, що «критерій жанрового розподілу хорової творчості зберігається за принципами загально-образного узагальнення та масштабності композицій» [9, с. 284].

До них відносять чотири першорядних: хорова мініатюра, хоровий цикл, хорова кантата, хоровий концерт. Відповідно до масштабу твори названих груп діляться на малі форми (хорова мініатюра) й великі (хоровий цикл, хорова кантата, хоровий концерт).

Через свою синтетичну природу найбільш різноманітно виглядає концертно-театральна музика, яка представлена хоровою оперою, хоровим дійством тощо. Саме ця область хорової музики представляє вражаючу кількість інновацій та експериментів як у композиторській, так і в концертно-виконавській практиках.

Інший підхід до жанрової типології хорової музики а *carrella* передбачає зосередження на принципах взаємодії й наступності.

Враховуючи динамічні процеси розвитку сучасної хорової музики а *carrella*, слід визнати її спрямування на жанрове накопичення, яке здійснюється за рахунок «жанрової мутації», «жанрового перехрещення», «жанрового відновлення» [9, с. 283].

До хорових жанрів, де застосований принцип взаємодії, відносять твори, побудовані на міжжанровому й поліжанровому синтезуванні.

Хорові опуси а *carrella*, де проявляється внутріжанровий синтез, представлені хоровими циклами, хоровими кантатами й хоровими концертами, які можуть за структурою складатися з хорових мініатюр, хорових п'єс, хорових пісень.

Хорова музика а *carrella* з міжжанровим синтезом представлена у таких творах: інтермецо («Два інтермецо Ніцше» В. Кузнецова); опера («Ятранські ігри» І. Шамо; «Ніч на Івана Купала» Є. Станковича; «Золотослов», «Різдвяне дійство» Л. Дичко); прелюди («Хорові прелюди» Г. Майбороди; «П'ять прелюдій у стилі «шань-шуй» Л. Дичко); симфонія («Симфонія-диптих», хорова симфонія-реквієм «Бабин Яр» Є. Станковича, «Узнай себе» О. Щетинського, кантата-симфонія «Чумацький шлях» В. Зубицького); фантазія («Листи з мушлі» – три хорові фантазії І. Алексійчук).

Прикладами поліжанрового синтезу є твори, де наявне об'єднання хорового з такими видами мистецтв:

– просторові (живопис): акварель («Хорові акварелі» Т. Кравцова); графіка («Харавая графіка» К. Тесакова); картина («Хорові картини» В. Бібіка); фреска («Французькі фрески», «Іспанські фрески», «Швейцарські фрески», «Українські фрески» Л. Дичко; «Хорова фреска» В. Кузнецова); ескіз («Русские эскизы» В. Губаренка);

– часові (література): дума («Косив батько жито» В. Мужчиля); притча («Вмирала річка», «Щедрик» В. Мужчиля); поема («Голод – 33», «Лебеді материнства» Л. Дичко);

«Концерт-поема на білоруську народну тему «Ой, рана на Йвана» Г. Вагнера; поема-реквієм «Хатінскія званы» Ю. Семєняки; п'ять хорових поем «Размышления» М. Васючкова); проповідь («Глас вопиющего в пустыне» В. Мужчиля); сонет («Чатыры санеты пра каханне» Е. Носко);

– просторово-часові (театр, хореографія): дійство («Потойбічні ігри» містерія-дійство І. Алексійчук; «Різдвяне дійство» Л. Дичко; сценічне дійство «Золотий камінь посіємо» Г. Гаврилець; «Черный квадрат» В. Мужчиля); пластика («Хоровая пластика» К. Тесакова); перформанс («Три звукових есе» В. Мужчиля); п'єса («Прощай, XX век» В. Мужчиля).

Таким чином, типологія жанрів сучасної академічної хорової музики а *carpella* стає перехрестям науково-творчих завдань, пов'язаних із вивченням, збереженням, розвитком та інтерпретацією музичної спадщини. Адже саме в хоровому жанрі, по-перше, акумулюються актуальні тенденції, притаманні музичній культурі часу; по-друге, хорова творчість а *carpella* стає мобільним чинником спілкування зі всесвітом і формою авторської адаптації в соціальному та естетичному аспектах.

Висновки. Аналіз класифікацій музичних жанрів, зокрема хорового, продемонстрував не тільки відмінність конкретних критеріїв систематики, а й виявив основні вектори жанрової динаміки хорової музики а *carpella* та загальні принципи її типологізації. Кількісно-якісна міра останнього віддзеркалюється на системному рівні існування трьох провідних принципів класифікації за ознакою функціонування хорового жанру: *концертна*, *концертно-театралізована*, *духовно-концертна*. Не менш пріоритетним аспектом сучасного музикознавчого вивчення є підхід до побудови жанрової типології хорової музики а *carpella*, який зосереджений на аналізі принципів синтезу (в середині самого хорового жанру, між музичними жанрами й поліжанровий).

Згадані вище напрями дослідження не вичерпують можливих підходів до жанрової типології сучасної академічної хорової музики а *carpella*. Проте, вивчаючи відповідну проблематику, слід брати до уваги естетичну атрибутивність зазначених тенденцій, що дозволяють гнучко співвідносити індивідуальні характеристики конкретного твору з загальними жанровими категоріями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арановский М.Г. Структура музыкального жанра и современная ситуация в музыке. *Музыкальный современник*. / ред.: В. В. Задерацкий, М., 1987. Вып. 6. С. 5 - 44.
2. Гулеско И.И. Хоровая литература : новые жанрово-стилевые процессы в хоровой музыке 60 - 80-х гг. : учеб. Пособие. Харьков : Харьк. гос. ин-т культуры, 1991. 90 с.
3. Казанцева Л.П. Музыкальный жанр и его содержание. *Южно-Рос. музык. альманах*, 2007. Ростов н/Д, 2007. № 1. С. 90-94.
4. Назайкинский Е.В. Стиль и жанр в музыке : учеб. пособие. Москва : Владос, 2003. 248 с.
5. Левандо П.П. Проблемы хороведения : учеб. пособие. Ленинград : Музыка, Ленингр. отд-ние, 1974. 282 с.
6. Пархоменко Л.О. Українська хорова п'єса: типологія, тематизм, композиція. Київ : Наук. думка, 1979. 218 с.
7. Соколов О.В. Морфологическая система музыки и её художественные жанры : монография. Нижний Новгород : Изд-во ННГУ, 1994. 220 с.
8. Сохор А.Н. Эстетическая природа жанра в музыке. Москва : Музыка, 1968. 103 с.
9. Торба О.В. Українська хорова творчість останньої третини ХХ ст. та проблема жанру. *Наук. вісн. Нац. Муз. акад. України ім. П. І. Чайковського*. Київ, 2002. Вип. 16. С. 278-296.
10. Черняк В. А. Белорусская хоровая музыка а cappella 1960–1980-х годов (к проблеме жанрового синтеза) : автореф. дис. ... канд. искусствовед. : 17.00.02» / Ин-т искусствовед., этнографии и фольклора им. К. Крапивы. Минск, 1998. 19 с.
11. Цуккерман В.А. Музыкальные жанры и основы музыкальных форм. Москва : Музыка, 1964. 159 с.
12. Шип С.В. Музичний жанр в методологічному аспекті. *Наук. вісн. Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського*. Київ, 2002. Вип. 16. С. 154-177.

REFERENCES

1. Aranovsky, M. (1987). The structure of the musical genre and the current situation in music. *Musical contemporary*. Editor V.V. Zaderatsky, M. Issue. 6, p. 5–44 [in Russian].
2. Gulesko, I. (1991). Choral literature: new genre-style processes in choral music of the 60s and 80s.. Kharkov : Kharkiv. state Institute of Culture [in Russian].
3. Kazantseva, L.(2007). Musical genre and its content. South Ros. music. almanach, Rostov n / d, No. 1. P. 90–94 [in Russian].
4. Nazaikinsky, E. (2003). Style and genre in music. Moscow : Vlados [in Russian].
5. Levando, P. (1974), Problems of choral studies. Leningrad : Music, Leningrad. Otdel [in Russian].
6. Parkhomenko, L (1979). Ukrainian choral play: typology, thematicism, composition. Kiev : Sciences. Opinion [in Ukrainian].

7. Sokolov, O. (1968). Morphological system of music and its artistic genres: Nizhny Novgorod : Publishing House of Nizhny Novgorod State University [in Russian].

8. Sokhor, A. (1968). The aesthetic nature of the genre in music. Moscow : Music [in Russian].

9. Torba, O (2002). Ukrainian choral work of the last third of the twentieth century. and the problem of the genre. Herald of Nat. Music. Acad. Of Ukraine. Tchaikovsky. Kyiv, 2002. Vol. 16. P. 278–296 [in Ukrainian].

10. Chernyak, V. (1998). Belarusian choral music a cappella of the 1960s – 1980s (on the problem of genre synthesis): Extended abstract of candidate's thesis. Minsk, 1998 [in Russian].

11. Tsukkerman, V. (1964) Musical genres and foundations of musical forms. Moscow : Music [in Russian].

12. Ship, S (2002). Musical genre in the methodological aspect. Herald of Nat. music. Acad. Of Ukraine. Tchaikovsky. Kyiv, Vol. 16. P. 154–177 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.05.2019 р.